Az Európai Unió agrárérdekei

UDOVECZ GÁBOR

Kulcsszavak: EU, tagállamok különbözőségei, támogatások, eredményesség, változások.

Összefoglaló megállapítások, következtetések, javaslatok

Az EU tagállamai mindenben különböznek, de azonosak a közösséghez való tartozásban. Az eltérő adottságok, fejlettségi szint, hagyományok, értékek és érdekek közös nevezőre hozása kompromisszumok révén valósul meg. A közelmúltban azonban olyan újabb változások jelentek meg az EU-ban, melyek az agrárszférát, annak érdekeit és megoldásait gyökeresen átrendezhetik.

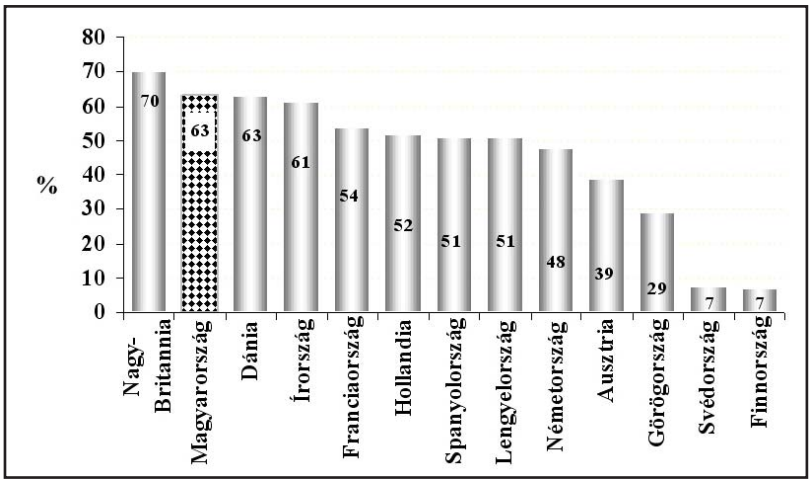
Az Európai Unió agrárérdekeit sajátos értékrendszere (sokszínűség, fenntarthatóság, élelmezés- és élelmiszer-biztonság) és a „külvilággal" vívott egyre hevesebb gazdasági verseny formálja. Az értékeket és az érdekeket a Közös Agrárpolitika (KAP) meglehetősen bonyolult szabályrendszere jeleníti meg a gazdálkodóknak és az európai polgároknak. A KAP a külvilág számára egységes képet, egyöntetű szándékrendszert sugall. Ugyanakkor jól tudjuk, hogy a KAP, illetve valamennyi szabálya mögött jelentős érdekkonfliktusok megoldásaként létrejött kompromisszumok húzódnak meg. Ezen nincs mit csodálkozni: az Uniót alkotó 27 tagállam adottságai, érdekei meglehetősen eltérnek egymástól.

Miben különböznek a tagállamok?

Szinte mindenben, kivéve az önként vállalt sorsközösséget! Mindenekelőtt a természeti adottságokban.

I. ábra

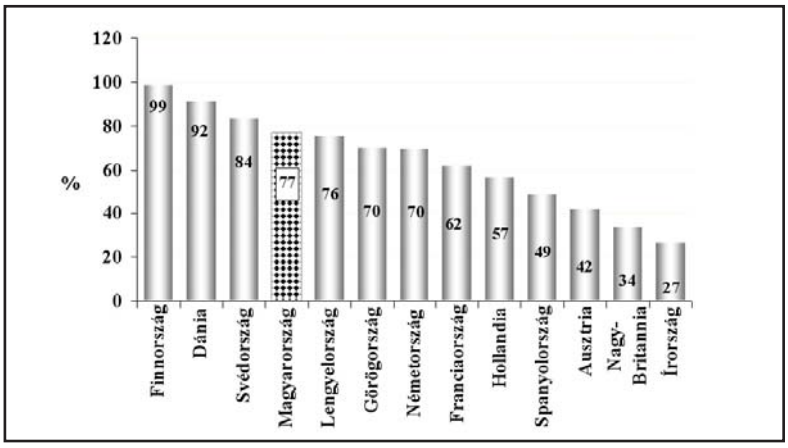
A mezőgazdasági terület aránya az összes területből 2005-ben

Forrás: KSH

2. ábra

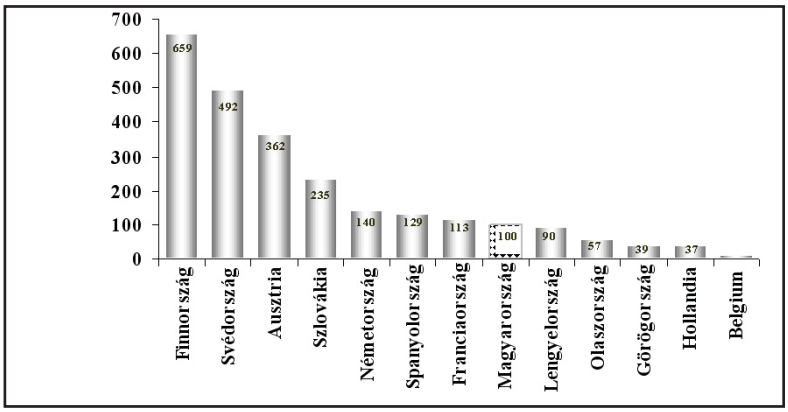
A szántóterület aránya a mezőgazdasági területből 2005-ben

Forrás: KSH

3. ábra

1000 lakosra jutó védett terület az európai országokban 2000-ben
(Magyarország = 100,0)

Forrás: KSH

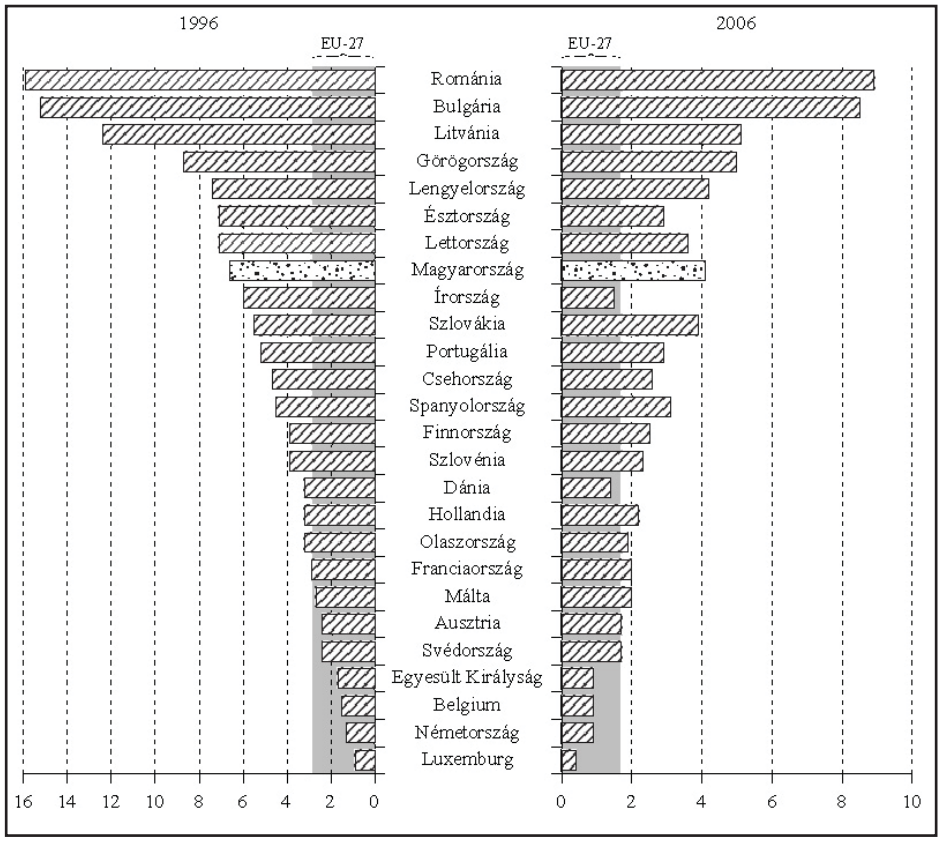
A tagállamok területe különböző mértékben vonható művelés alá (1. ábra). Finnországban és Svédországban a területnek mindössze 7%-a alkalmas mezőgazdálkodásra. Nagy-Britanniában ez az arány 70%-os, de Írországban, Dániában és Magyarországon is 60% fölötti. A viszonylag kicsi művelhető területből igen magas a szántó részesedése Finnországban és Svédországban. Dániában és Magyarországon is magas a szántók aránya (2. ábra). Nagy-Britanniában és Írországban a gyepek aránya kiemelkedő. Az adottságok tehát nemcsak a mezőgazdálkodás méretét, hanem a tevékenységek szerkezetét is jelentősen meghatározzák. A gyepek aránya mellett az erdősültség vagy a természetvédelmi területek nagysága

nyilvánvalóan erősen motiválják egy-egy tagállam álláspontját, például a környezetvédelmi intézkedések súlyát és az ellenőrzés szigorúságát illetően (3. ábra).

A markánsan eltérő természeti adottságok (nem beszélve a hő- és csapadékviszonyokról) erősen determinálják a mezőgazdaság nemzetgazdaságban betöltött szerepét, jelentőségét.

4. ábra

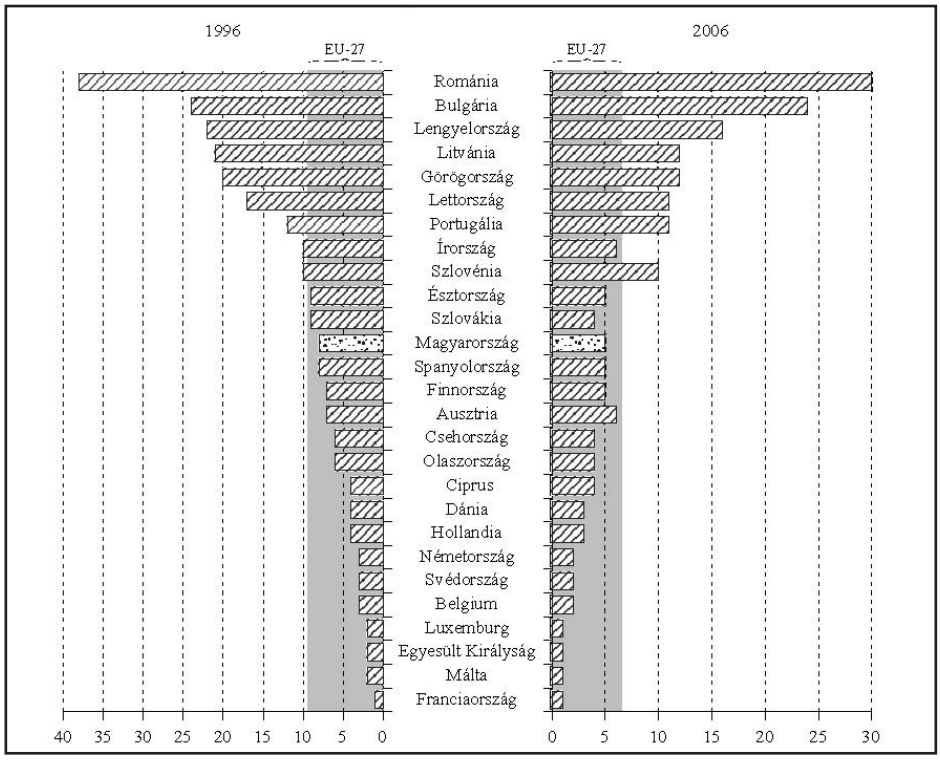
A mezőgazdasági GDP aránya a teljes GDP-ből az EU egyes tagállamaiban, %

Forrás: AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályának számításai Eurostat adatok alapján

5. ábra

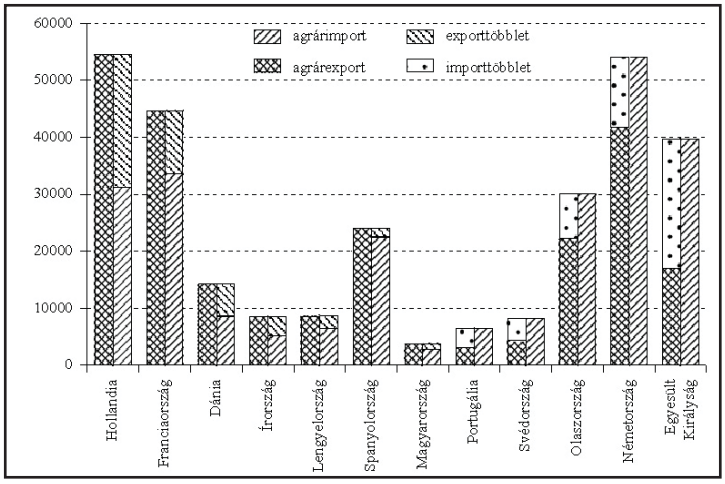
A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottból az EU egyes tagállamaiban, %

Forrás: AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályának számításai az ILO-Nemzetközi Munkaügyi Szervezet adatai alapján

6. ábra

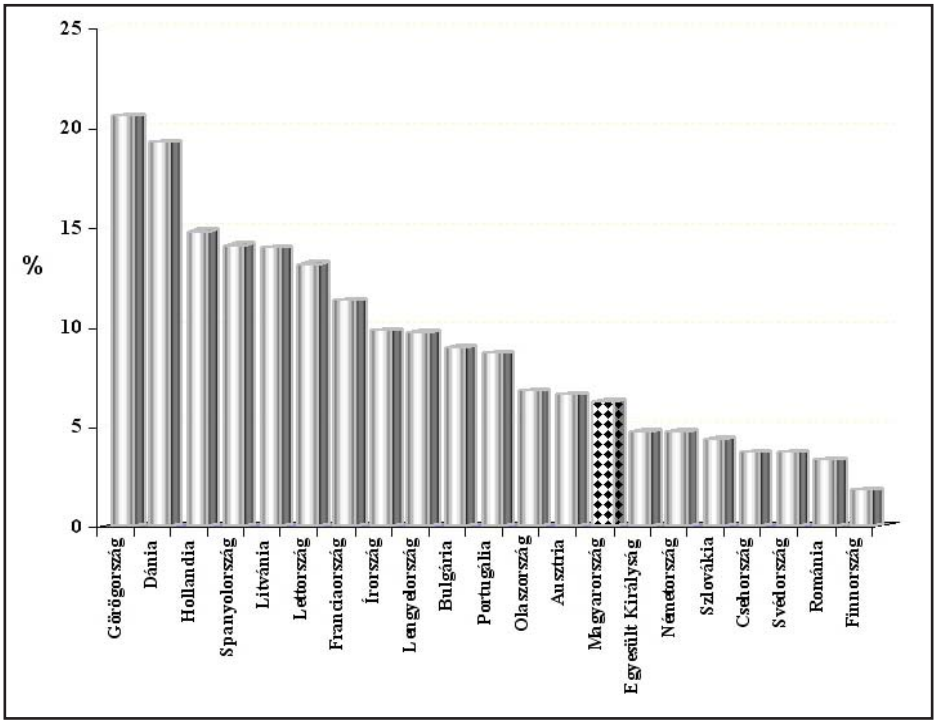
Agrárexport, -import, -egyenleg 2006-ban, millió euró

Forrás: AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályának számításai az Eurostat adatai alapján

7. ábra

Agrárexport aránya a teljes exportból 2006-ban

Forrás: AKI Agrárpiaci Kutatások Osztályának számításai az Eurostat adatai alapján

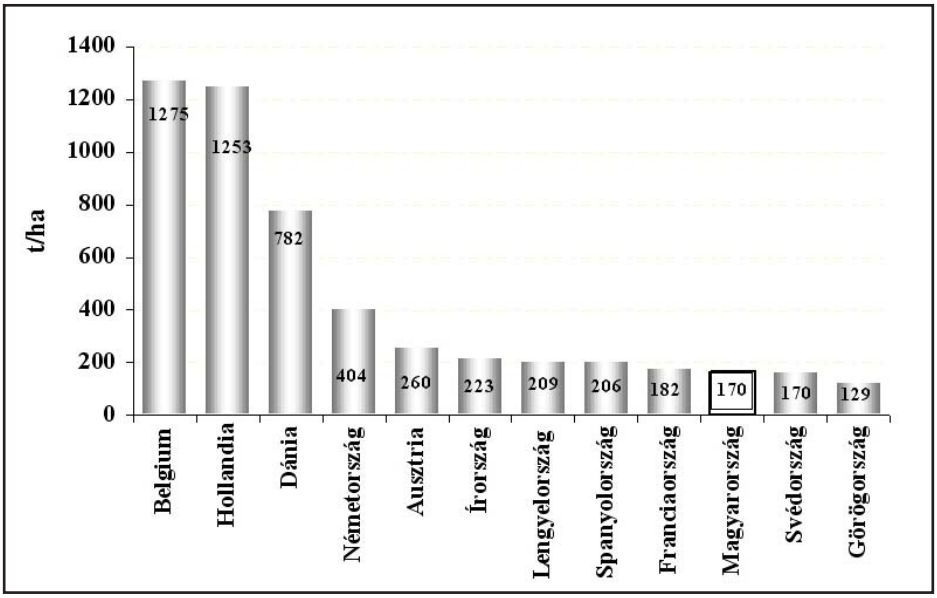
Az összes megtermelt jövedelemből (GDP) a fejlett ipari országokban a mezőgazdaság elenyésző hányadot, 1-2%-ot ad, s a foglalkoztatásban is mindössze 1-3%-ot képvisel (Egyesült Királyság, Németország, Svédország). Az agrárkérdés értelemszerűen más súllyal esik latba ezekben a tagállamokban, mint ahol a foglalkoztatási arány még mindig a 20-30%-os tartományba esik (Románia, Bulgária) (4-5. ábra).

Az agrár-külkereskedelem további liberalizálását, a piacvédelem gyengítését nyilvánvalóan könnyebben támogatják azok a tagállamok, amelyeknél a külkereskedelmi egyensúly megtartásában, de a lakosság ellátásában is a hazai mezőgazdaság viszonylag kis szerepet játszik (Svédország, Egyesült Királyság). Ezekben a kérdésekben például Görögországnak, Franciaországnak, Hollandiának, Spanyolországnak és Magyarországnak is mások az érdekei. A 20% körüli agrárexportaránnyal bíró tagállamoknak a termelés korlátozásáról, a kötelező területpihentetésről, a kvótákról eleve más a véleménye, mint az erős ipari és szolgáltatási szektorokkal rendelkező, 2-3%-os agrárexportaránnyal bíró országoknak (6-7. ábra).

A termelési szerkezet, a termelés intenzitása, az alkalmazott technológiák, a műszaki-technikai ellátottság színvonala mind olyan differenciáló tényezők, amelyek egy-egy adott kérdésben motiválják a tagállamok érdekeit.

8. ábra

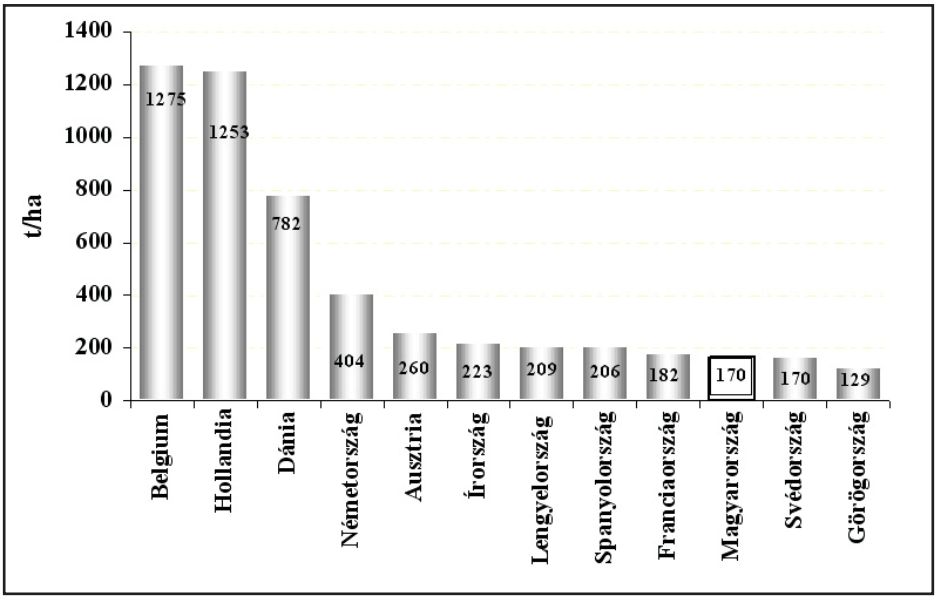
Az 1 ha mezőgazdasági területre eső műtrágya-felhasználás az európai országokban 2001-ben (hatóanyag t/1000 ha)

Forrás: KSH, Eurostat

9. ábra

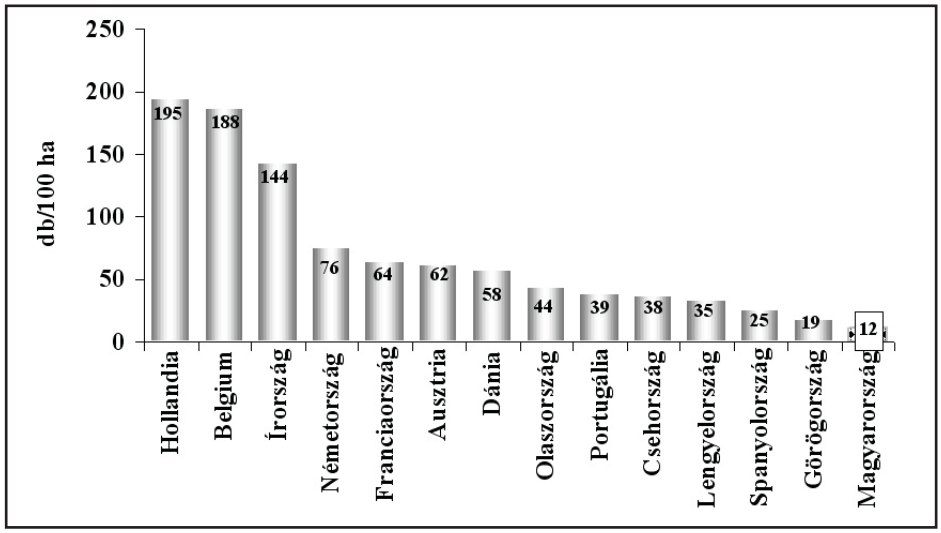
Az 1 ha mezőgazdasági területre eső összes hústermelés az európai országokban 2005-ben

Forrás: KSH

10. ábra

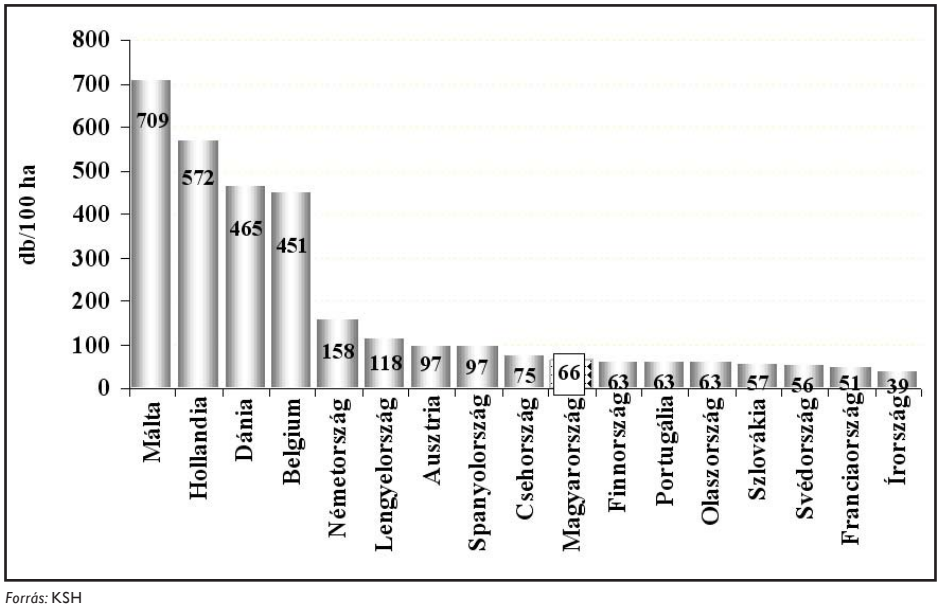
A 100 ha mezőgazdasági területre eső szarvasmarha-állomány az európai országokban 2005-ben (decemberi adatok)

Forrás: KSH

11. ábra

A 100 ha mezőgazdasági területre eső sertésállomány az európai országokban 2005-ben (decemberi adatok)

Forrás: KSH

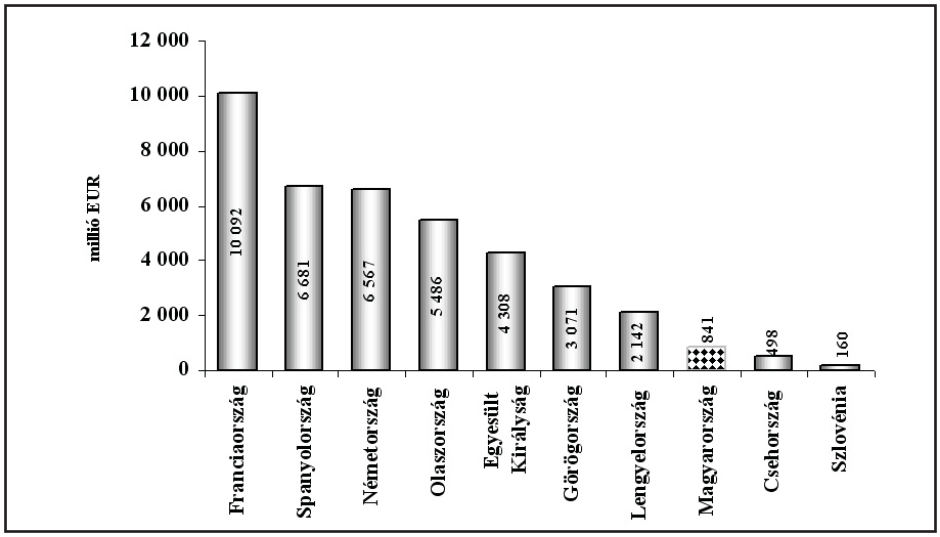
Az átlagos műtrágya-felhasználás 1 ha mezőgazdasági területre 50 és 212 kg között szóródik (8. ábra). A hústermelés intenzitását tükröző 1 ha mezőgazdasági területre jutó értékek a 130 és 1275 t közötti tartományban helyezkednek el (9. ábra). Az állattenyésztés méretei, intenzitása, az 1 ha-ra jutó állatlétszámok állatfajonként is igen jelentős különbségeket mutatnak (10-11. ábra). A szarvasmarha-ágazatot (tej, hús) érintő intézkedések meghozatalakor (decoupling, vidékfejlesztés egyes intézkedései) hogyan lennének azonos álláspontonazok a tagállamok, ahol a 100 ha-ra jutó szarvasmarhalétszám 200 db, azokkal, amelyeknél csak 10 db!?

Az eszmények és a realitások az EU-ban sem fedik egymást teljesen. A szív és az ész harca nap mint nap tetten érhető. A globális versenyben tudniillik minden tagállam, minden régió, minden gazda helyt akar állni.

Az adottságok által vezérelt érdekek pedig elsősorban a pénz, a költségvetés körül összpontosulnak, ott csapnak össze leglátványosabban. Annak ellenére így van ez, hogy a nemzetközi versenyképességnek csak egyik eleme az agrártámogatások mértéke és rendszere. A tagállamok azonban e területen is nagy diverzitást mutatnak föl. Eltérő az egyes országok költségvetési pozíciója: vannak nettó befizetők, vannak nettó támogatottak. Eltérőek a gazdálkodás történelmi teljesítményei, a kiharcolt kvóták, a GOFR-növények referencia-hozamai. Igen változatos a közvetlen támogatásokhoz való hozzájutást reguláló SPS-rendszer tagállamok által alkalmazott konkrét formája. Természetesen mindezen eltérő tényezők következtében igen differenciált nemcsak a közös kasszából megszerezhető agrártámogatások abszolút összege, hanem az alapvető termelőeszközre, a termőföldre jutó fajlagos támogatás is (12. ábra). Ez utóbbiak legnagyobb eleme, a mérleg szerinti eredményt befolyásoló támogatások összege 2005-ben 190 és 650 euró/ha között alakult (13. ábra).

12. ábra

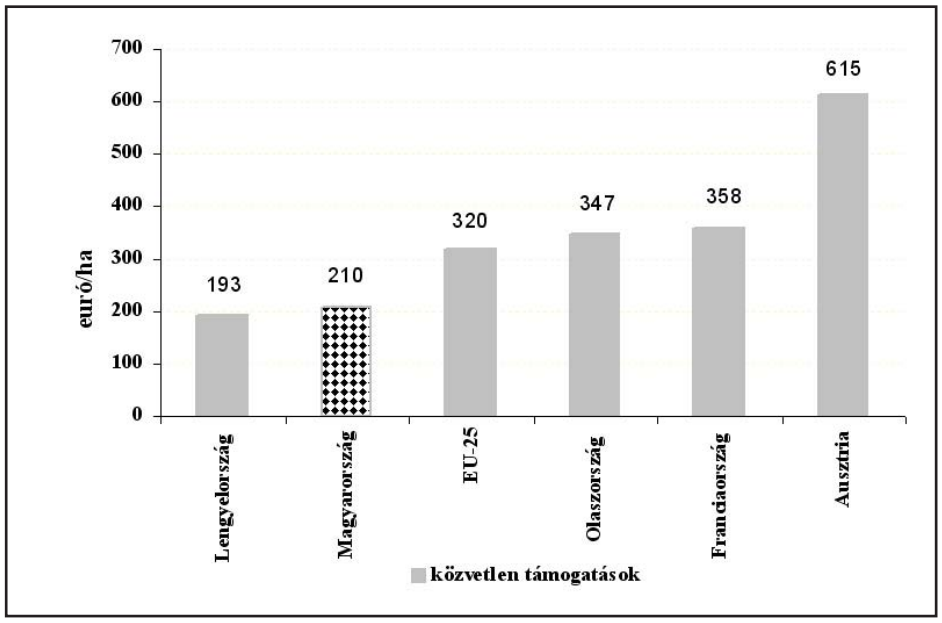
Az összes agrártámogatás alakulása néhány EU-tagállamban 2006-ban

Forrás: Európai Bizottság

13. ábra

Eredményt befolyásoló támogatások, 2005

Forrás: saját kalkuláció az FADN Public Database alapján

A tagállami (sőt, az országokon belüli) érdekek fontos tényezők mentén differenciáltak. Ezek az eltérő érdekek megnyilvánulnak a KAP időközi felülvizsgálata (Health Check) során, s még parázslóbb vitákhoz fognak vezetni a pénzügyi felülvizsgálat, illetve a KAP 2013 utáni sorsáról elkövetkező tárgyalások idején. Az érdekek különbözősége olyan erős, hogy a Közös Agrárpolitika „lenni vagy nem lenni" sorskérdéséről beszélhetünk. Rövid távon pedig (2009-ben) olyan vitás ügyekben kell dűlőre jutni, mint a moduláció (átcsoportosítás), a támogathatóság alsó küszöbértéke (kisösszegű támogatások vagy az 1 ha-os küszöb Magyarországon); a nagygazdaságok degresszív támogatása (limitálás!); a kötelező területpihentetés, a tejkvóta-rendszer, az intervenciós rendszer jövője; vagy pedig a keresztmegfelelési rendszer (Cross Compliance) egyszerűsítése. Pedig Európának stabilitásra, azonos szemléletre, világos jövőképre lesz szüksége ahhoz, hogy a globális versenyben gazdái, feldolgozói, kereskedői helyt tudjanak állni, s képesek legyenek alkalmazkodni a mai és az új kihívásokhoz.

Mi változott?

A 2007. évben több, már korábban csírájában mutatkozó változás egyszerre lépte át a gazdasági élet és a társadalom ingerküszöbét. A mérvadó elemzések szerint ezek a változások az elkövetkező évtizedekben *tartósnak ígérkeznek*.

Mindenekelőtt az *élelmiszerek iránti kereslet* és az élelmiszertermelő képesség közötti viszony változott meg. A gazdasági fejlődés olyan régiókban viszonylag gyors, ahol jelenleg szerény színvonalú az emberek táplálkozása, s nincs reális lehetőség (föld, víz) az élelmiszer-termelés arányos bővítésére.

A világ népessége a jelenlegi 6,1 milliárd főről 7 milliárd főre emelkedik 2010-

re. A népesség több mint 80%-a az Európai Unió, Észak- és Dél-Amerika területén kívül él, a gazdasági növekedés motorja pedig Ázsia, ahol 2010-re a világ népességének 70%-a él majd (elsősorban Indiában és Kínában). Ezzel szemben ma az USA-ban mintegy 300 millió, az EU-ban 500 millió fő él. A húsfogyasztásban óriási szóródás tapasztalható a fejlett és fejlődő országok között. Az egy főre jutó éves húsfogyasztás az USA-ban 120, az EU-ban 100, Kínában 55, míg Indiában csupán 10 kg, de a jövedelem emelkedésével párhuzamosan a fejlődő országokban is nő a fehérjefogyasztás. Amennyiben a fejlődő országokban emelkedik a húsfogyasztás és a hústermelés, akkor növelni kell a takarmánygabona termelését vagy importját.

A globális gabonatermelés 2000 óta átlagosan évi 20 millió tonnával nőtt, 2006-ban már 2 milliárd tonna körül alakult, ennek kétharmadát a kukorica és búza tette ki. A gabonafelhasználás azonban 2000 óta – egy év kivételével – meghaladta a kibocsátást, az átmenő készletek az utóbbi több mint három évtized legalacsonyabb szintjére estek vissza. Évről évre tehát egyre nagyobb gabonatöbbletet kell termelni a biztonságos ellátás érdekében. Az EU-ban a gabonafélék árai a duplájára emelkedtek 2007-ben, ez a magas árszint 2008 első felében is folytatódik. A nagy műhelyek előrejelzése szerint *a következő 10 évben az élelmiszerek fogyasztói ára szinte valamennyi cikk esetében 20-50% közötti sávban emelkedik majd.*

A fejlett gazdasággal rendelkező országok azonban az élelmezésbiztonsággal *azonos prioritással kezelik az energiabiztonság kérdését* is. Sőt, mindkét követelményt kiegészítik a fenntarthatóság kritériumával – jogosan! –, ami a természetes környezet fokozott védelmét jelenti. No persze azt is, hogy a mezőgazdasági nyersanyagokért egyszerre élesedik a verseny az élelem- és az energiapiacon!

A világ új dilemmája tehát az élelmiszer-, takarmány- és bioüzemanyag-ipar között folyó verseny az élelmiszercélú nyersanyagokért. A bioüzemanyag-előállítás túlzott növelése a mai technológiai szint mellett az olajfüggőség helyett vagy mellett élelmiszer-függőséget idézhet elő. A világ népességének (2050-re 9 milliárd fő) élelmiszer-szükséglete tehát elsősorban a *mezőgazdasági termelés termelékenységének fokozásával elégíthető ki.*

Másképpen szólva az arra alkalmas területeken fokozni szükséges a mezőgazdasági termelés intenzitását! Mondani sem kell, hogy ez mekkora aggodalmat vált ki a természetes környezetet, a biodiverzitást féltő emberekben! Ráadásul a következő évek termése egyébként is bizonytalanabbá válik a lassan, de biztosan változó klíma időjárási szeszélyei miatt.

A klímaváltozás, a globális felmelegedés a mezőgazdaság számára óriási kihívás, hiszen a növénytermelés eredményessége döntően az időjárási körülményeken múlik.

Nem nehéz megjósolni, hogy mind a klímaváltozás közvetlen hatásai, mind az azok mérséklésére tett lépések komoly hatással lesznek a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek piacára (sőt, egyre inkább más ipari termékek piacára is). A termelőkörzetek áthelyeződnek, egyes nettó exportőr országok kivitele számottevően csökken, másoké még inkább nő, ugyanakkor a nagy nettó importőrök pozíciója jellemzően romlik. A globális mérleg – legalábbis a mai agrártechnológiai viszonyok között – negatív: a jövőben (hacsak nem történnek alapvető változások a termelési szerkezetben, módszerekben) *a világ növénytermelése lemaradhat* az igények mögött. A hasznosítható mezőgazdasági terület csökken. A biológiai sokféleség sérül. Vízhiányra kell felkészülni. Még drasztikusabban fog fogyni a halászható tengeri halállomány, ami növeli majd az egyéb állati fehérjeforrások iránti igényt.

Sok a bizonytalanság, vannak reális veszélyek is. Közös felelősség a kockázatok minimalizálása, az alkalmazkodóképesség erősítése. A nagy agrártermelő országok, közösségek részére *azonos szemlélet és gyakorlat indokolt* a kényes ágazati egyensúly megteremtése érdekében

· az élelmezésbiztonság globális (és regionális!) megszilárdítása megköveteli a hatékonyság javítását, ez pedig a termelés növelése előtt még meglévő *adminisztratív korlátok* (tejkvóta, területpihentetés, történelmi bázisok) *eltörlését*;

· kiterjedtebb, de *méltányosabb versenyviszonyok* szükségesek a kereskedelmi forgalomban. Az eltérő, versenyt torzító hatósági előírásokat, környezetvédelmi és állatjóléti elvárásokat ajánlatos lenne legalább közelíteni, s a természetben/természetből élő gazdálkodók számára is elviselhető szinten tartani!

· az ellátásbiztonság (hozzátehető: a megfizethető áron való élelmezés) igényli az élelmiszertöbblettel és az élelemhiánnyal bíró régiók közötti áramlás elősegítését, *a logisztikai rendszerek* fejlesztését;

· nem mellőzhetők átfogó programok, kormányzati szerepvállalás sem a termelésbiztonság növelése, illetve az elháríthatatlan *kockázatok megosztása* érdekében. Előbbi főleg a vízgazdálkodás, az öntözés fejlesztésére és a célirányos kutatási, innovációs tevékenységek ösztönzésére vonatkozik. Utóbbi pedig bizonyos mértékű stratégiai készletezés megszervezésére és a természeti csapások miatti károk pénzügyi enyhítésére.

Elérkezett az idő, amikor a fejlett országoknak és az Európai Uniónak újra szükséges gondolnia agrárpolitikáját, az agrárpolitika és a többi ágazati politika viszonyát. A változások jellege olyan, hogy több ágazati politikában is kiigazítások végrehajtását követeli meg. *Új, kényes egyensúlyt indokolt teremteni az agrár- és vidékpolitika, az energiapolitika és a környezetgazdálkodási politika között!*

Közös feladatunk és érdekünk az állami szerepvállalás, a közhasznú tevékenység, a *közjószág* fogalmának újragondolása és definiálása. Olyan – a versenyt legkevésbé torzító – szabályozási közeg létrehozása, amelyben *a „fenntarthatóság" eszméje a környezetvédők, az állatvédők, a fogyasztók és a gazdák számára is elfogadható, támogatható!*